

ערכים מול אינטרסים: ארה"ב מוכרת נשק למדינה ערבית רודנית

16.12.2024 | written by אלי קלוטשטיין

טילים נגד טנקים מסוג "ג'וואלין" ("כידון"), משגרים, חלקי חילוף ועוד: מדינה לא גדולה במזרח התיכון, שבראשה עומד רודן המדכא את בני עמו, תשלם קצת יותר מ-100 מיליון דולר בתמורה למשלוח של נשק אמריקני, באדיבות שירות החוץ בווינגטון.

כנדרש על פי חוק, מחלקת המדינה שלחה בשבוע שעבר הודעה לקונגרס ובה פירטה את עסקת הנשק שאישרה לקדם באחרונה מול תוניסיה, כדי שחברי הקונגרס יוכלו לבחון אותה. בהודעה נטען כי המכירה תשפר את יכולות ההגנה התוניסאיות, וכך תקדם את האינטרסים האמריקניים באזור. העסקה גם לא צפויה לערער את מאזן הכוחות במזרח התיכון, ולא תגרע ממלאים ששומרת ארה"ב לזמן מלחמה. היא תוסיף כספים לקופה האמריקנית, ותייצר עוד עבודה ברחבי ארה"ב. לכאורה, כולם מרוצים מעסקה כזאת.

תוניסיה? מדינה שהוגדרה על ידי ארה"ב כבר לפני כעשור כ"בעלת ברית מרכזית שאינה חברת נאט"ו"? נשלטת באמצעות מערכת של דיכוי, השתקה, כליאה ועוד, אך נראה שמצב זה לא נראה לאנשי מחלקת המדינה כמכשול בפני הסכם אפשרי. כיצד יכול להיות שאותם פקידים שבוחנים כל פעולה ישראלית בעזה בשבע עיניים אינם מוטרדים ממצב כזה?

נחזור קצת אחורה: נשיא תוניסיה הוא קייס סעיד, בן 66 ומומחה למשפט חוקתי. הוא שולט במדינה מאז 2019, ובתחילה דברים התנהלו על מי מנוחות. מגפת הקורונה והגבלותיה השונות עוררו ב-2021 הפגנות במדינה על תפקודה הלקוי של הממשלה, מה שדחף את סעיד לפטר את ראש הממשלה, לפזר זמנית את בית הנבחרים ובכלל לקחת לעצמו כמעט כל סמכות אפשרית. מאז הספיק הנשיא להגביל את חופש הביטוי, לבטל ביקורת שיפוטית עליו או על שופטים מטעמו, לכלוא את מתנגדיו או סתם אנשים שהתמודדו נגדו בבחירות. הוא שולט כעת ללא עוררין במדינה.

הבחירות האחרונות לנשיאות בתוניסיה נערכו לפני חודשיים, וסעיד כלל לא טרח להציג מצע מדיני. הוא ניצח אותן בקלות עם 90 אחוזים מהקולות, בין היתר בגלל שזרק לכלא את כל המתחרים. כך למשל, המתמודד המוביל מרצה שלושה עונשי מאסר נפרדים, כולל אחד בן 12 שנים, ושמונה מועמדים פוטנציאליים אחרים נכלאו או נזרקו למעצר בית. אחרים נפסלו מלהתמודד בבחירות. בסופו של יום רק שני מועמדים הורשו להשתתף בבחירות עצמן.

לקלפיות עצמן הגיעו פחות מ-30% מבעלי זכות הבחירה בתוניסיה, שזה נשמע מעט? אבל זה גבוה הרבה יותר משיעור המצביעים בבחירות לפרלמנט שנערכו לפני פחות משנתיים, שבהן הצביעו פחות מ-10 אחוזים מהתושבים. מציאות עגומה זו משקפת את השינוי שחל במדינה תוך

עשור בלבד, בזמן שהיא צוללת לדיכוי חשוד אחרי תקווה גדולה.

תוניסיה הייתה מולדת מחאות האביב הערבי במזרח התיכון. הירקן הצעיר מוחמד בועזיזי הצית את עצמו למוות בשל מצבו הכלכלי הקשה, ובכך נתן את האות לצאתם של אלפים לרחובות. הפגנות הענק התסיימו בהדחתו של הנשיא הוותיק זין אל-עבאדין אל-עלי, ששלט 24 שנים במדינה. הוא ברח לערב הסעודית, וכך נפתחה הדרך לתקופת פריחה, שגשוג ודמוקרטיה בתוניסיה.

למעשה, הייתה זו המדינה היחידה שעברה מחאות כאלה, ונראתה באותה עת בדרך לכינון דמוקרטיה אמיתית. מצרים, סוריה, לוב או תימן סבלו מהפיכות, אך לא נצפו הולכות בדרך כזו. אלא שהיפוך המגמה בשלוש השנים האחרונות מוזר עוד יותר, משום שהוא זכה לאישור [?] לפחות באופן רשמי, על אף מחאות האופוזיציה ושיעור הצבעה נמוך [?] במשאל עם, כאשר צעירים רבים במדינה סברו שצעדיו של הנשיא להגבלת זכויות הפרט והחירויות הפוליטיות מתחייבים על רקע המצב הכלכלי הקשה והלך הרוח הפוליטי במדינה.

אלא שלמרות הודעות מודאגות של ארה"ב והאיחוד האירופי, על אף רדיפת המועמדים, הפער העצום בבחירות [?] גינויים מהותיים לא יצאו מהבית הלבן לממשל בתוניסיה. היחס שזוכה לו סעיד אינו דומה למשל, לאופן שבו רואה ארה"ב את הבחירות בוונצואלה כ"מזויפות", או הביקורת הפומבית שהביע הנשיא ג'ו ביידן מתוצאות הבחירות בגיאורגיה.

יתרה מכך, המצב במדינה לא עומד בפני רצונם של האמריקנים להוסיף למכור אמצעי לחימה ונשק לתוניסאים. אז איך זה שמחלקת המדינה, שמשתמשת ביחידה מיוחדת כדי לעקוב אחר השימוש בכלי נשק אמריקניים בידי צה"ל, במטרה לקבוע אם הוא מבצע פשעי מלחמה וכך להגביל את מכירתם אליו, פתאום לא מביעה שום דאגה כשמדובר במכירת נשק לרודן אפריקני שריסק את תקוותיהם של מיליונים? מה שונה במקרה של תוניסיה?

זעם בגלל החיסונים

ארה"ב מקיימת קשרים קרובים עם תוניסיה כבר עשרות שנים, מרגע עצמאותה ב-1956 [?] הרבה לפני מהפכת האביב הערבי. המדינה הצפון-אפריקנית נחשבת בעלת ברית חיונית הן של מדינות האיחוד האירופי, הן של ארה"ב. ב-2012 היא חתמה על הסכמים לביסוס הקשרים הפוליטיים והכלכליים עם מדינות היבשת שמצפון לה, ושלוש שנים לאחר מכן זכתה למעמד של בעלת ברית מרכזית של ארה"ב שאינה חברת בנאט"ו.

ארה"ב נתפסה תמיד בעיני תוניסאים רבים כדמות המופת של מעצמת-על, בעוד שהאיחוד האירופי היה שותף הסחר העיקרי של המושבה הצרפתית לשעבר. הצבא המקומי רוכש כלי נשק מתוצרת אירופה וארה"ב, ומקיים תרגילים משותפים עם הכוחות המזוינים שלהם.

אלא שמאז עלייתו לשלטון של סעיד הולכים היחסים של המדינה האפריקנית וארה"ב לעבר

צומת דרכים: האם תישאר תוניסיה בעלת ברית של מדינות המערב, או שמא תזלוג לעברן של הציר הנגדי, בראשות רוסיה, סין ואיראן? ומה יכריע את הכף? האינטרסים הביטחוניים והכלכליים, או שאולי מצב זכויות האדם בתוניסיה?

יש שלל סיבות שבגינן תוניסיה עצמה מתרחקת בשנים האחרונות מארה"ב. אחת מהן, למשל, היא הגישה המסורתית שהיא נוקטת נגד ערכים שנחשבים "מערביים", ונגד ישראל בפרט. תוניסיה באופן עקבי מאמצת עמדות אנטי-ישראליות או אנטי-מערביות. מתיחות מול ארה"ב ביחס לאירועים פרטניים אירעה בעקבות המתקפות הישראליות על מתקפות אש"ף בתוניס בשנות ה-80, וגם הכניסה האמריקנית למלחמת המפרץ הראשונה. האמריקנים, מנגד, טענו שתוניסיה הפגינה רכות גדולה מדי כלפי חשודים בפיגוע כלפי שגרירות ארה"ב במדינה ב-2012.

עוד לפני פרוץ מלחמת חרבות ברזל סירב הנשיא סעיד להצטרף להסכמי אברהם או לקיים נורמליזציה עם ישראל, וזאת על אף קיומה של קהילה יהודית במדינה במשך מאות רבות של שנים. עם פרוץ המלחמה התגלע מתח בין תוניסיה לארה"ב על רקע העמדה האמריקנית בעד ישראל, ועל רקע חוסר נכונותו של הממשל להשתמש בכל הכלים שברשותו כדי ללחוץ על צה"ל לסיים את המלחמה. יש פרשנים שאף טענו כי הנזק שנוצר בעקבות המצב הזה עשוי להיות בלתי ניתן לתיקון.

מלבד זאת יש סיבות אחרות לאכזבה התוניסאית מהאמריקנים: רבים שם חשו תחושת זלזול מארה"ב, כאילו המדינה טובה די הצורך למלחמה בטרור, אך אינה זוכה ליחס טוב בתחומים אחרים. בנוסף, בתקופה של משבר הקורונה, כאשר ההתפרצות בתוניסיה הייתה מהקשות בעולם, עיכובים במשלוחי החיסונים מארה"ב תסכלו רבים במדינה? במיוחד כאשר משלוחים של החיסון הסיני הנחות יותר הגיעו לרבות ממדינות ערב.

עניין אחר הוא שיחסייהם של התוניסאים עם האירופים בשנים האחרונות סבבו במידה רבה את סוגיית ההגירה, כאשר הציפייה הייתה שתוניסיה? כמדינת מעבר מאזורים מדרום לסהרה ועד לאירופה? תנקוט מאמצים בלתי אפשריים כמעט לעצירתם מלהגיע ליבשת. בתמורה הציעו האירופים שיתוף פעולה מועט מאוד, כולל תוכנית של מיליארד דולר בהלוואות ובמענקים. לכאורה זהו סכום עצום, אך כאשר משווים אותו ל-20 מיליארד דולר שהציעו האירופים לתוניסיה ב-2011, זהו סכום לא גדול. ביחס למאמץ הכביר שנדרש מתוניסיה, סכום זה נתפס לא מספק כלל.

אך נראה שהתשובה להתנדדות התוניסאית קשורה, בין היתר, גם למאבק הכוחות המעצמתי בעולם: סין ורוסיה מנסות לצבור נכסים, ולהשיג דריסת רגל פוליטית וכלכלית על חשבון ארה"ב ואירופה. בהקשר הזה, מדינות כמו תוניסיה, שיושבות על צומת דרכים גיאוגרפי וכלכלי, מהוות "פרס" יקר ערך בתחרות. במקביל, מדינות כאלה הן חלק מהמשחק עצמו, כשהן מבינות שהתחרות על ליבן מאפשרת להן לבחון את היתרונות שביכולתן להפיק מההתחברות לצד זה או אחר. במקרה זה, תוניסיה שוקלת את ההטבות מהברית הנושנה שלה עם אירופה וארה"ב לעומת

אפשרויות מפתות שגלומות בהעמקת הקשרים עם סין ורוסיה.

מנגד, האירופים פיתחו תלות בתוניסאים [?] הן בעניין הרווח מהסחר שהם גורפים מהם, הגם שאינו עצום, הן בעניין המאבק בהגירה הבלתי חוקית לחופיהם. משמעות הדבר היא שלתוניסאים יש מנוף לחץ מדיני על האירופים, במיוחד בתחום ההגירה. ארה"ב גם זקוקה לתוניסאים לצורך ייצוב האזור והמאבק בטרור הג'יהאדיסטי באירופה, וכן בשל מיקומה הגיאוגרפי כצומת באזור הים התיכון. משמעות הדבר היא שהאמריקנים והאירופים נאלצים לנקוט תמרונים ואיזונים פוליטיים כדי לשמר את היחסים עם סעיד.

יתרה מכך, עריקה תוניסאית לציר הרוסי תעניק למוסקבה אחיזת רגל משמעותית בים התיכון, במיוחד בימים שבהם היא עשויה לאבד את המאחז העיקרי שלה בסוריה. הקרמלין מעוניין להקים בסיסים צבאיים במיקומים אסטרטגיים לאורך חופי אפריקה והים התיכון, בניסיון להגדיל את השפעתו ואת היוקרה הצבאית שלו [?] מה שמשמש בידי התוניסאים ככלי להגדלת כוח המיקוח שלהם מול הרוסים.

בינתיים, במסגרת הפלירט עם הרעיון הזה הכריזה תוניסיה על זניחת המשא ומתן עם קרן המטבע הבינלאומית על חבילת הצלה גדולה שהיא נזקקת לה מאוד, ובמקום זאת הודיעה על כוונתה להצטרף לגוש BRICS, בראשות סין, איראן ורוסיה. זהו ארגון כלכלי מתחרה למערב, וחברות בו גם ברזיל, מצרים, הודו ודרום-אפריקה. הנשיא סעיד ראה את התנאים שהציגה קרן המטבע הבינלאומית לערובות להלוואה כ"הכתבה זרה" וניסיון השתלטות, ולכן ממילא סירב לקבל אותם.

עם זאת, ייתכן כי הניסיון להצטרף ל-BRICS משמש בשלב זה יותר כניסיון לגוון את המשענות הכלכליות של תוניסיה, ופחות כמאמץ להתנתק מהבריתות שלה עם מדינות מערביות. לתוניסאים יש אינטרס להרחיב את הקשרים עם שני הצדדים, במטרה לשמור על גמישות בטווח הארוך.

מופע של ריאל-פוליטיק

ארה"ב מבינה את המלכוד שהיא ניצבת מולו ביחס לתוניסיה, ומפעילה אמצעים שונים כדי לנסות לשכנע את סעיד להישאר בקשרים טובים עם הגוש המערבי. ההידברות עם רודן תמיד מסוכנת במובן זה, שכן בכל רגע הוא יכול לערוק מהיחסים ולעבור לצד השני עקב גחמה סתמית. לפיכך האמריקנים מנסים לקדם תוכניות שונות לעידוד דמוקרטיזציה בתוניסיה ולמימון המודעות אליה, כדי לייצב את המדינה ולעורר בה הזדהות עם ערכים מערביים יותר. פתיחת הכלכלה התוניסאית לאפיקים מערביים גם תרחיק את הנהגתה אולי מיריבות של ארה"ב, ובהן רוסיה וסין, על רקע הצורך להתנהל לפי קודים כלכליים מסוימים. לשם כך האמריקנים פועלים יחד עם האירופים ליצירת יחסים מועילים כלכלית עם התוניסאים, בניסיון גם להוסיף לשמש כמודל כלכלי למדינה האפריקנית.

אפיק פעולה אחר של ארה"ב הוא קידום שיתוף הפעולה הביטחוני. מלבד השימוש בעוצמה רכה

כדי להגביר את תדמית הכוח האמריקנית, וושינגטון בעיקר דואגת לחמש את התוניסאים ולדאוג לכך שיפתחו תלות צבאית בה. בשנים האחרונות ארה"ב אפילו הרחיקה לכת, ובמסגרת היחס המיוחד לתוניסיה כבעלת ברית מחוץ לנאט"ו היא קבעה רצפת תשלום לסיוע צבאי לממשל במדינה, בסכום כולל של לפחות כמעט 150 מיליון דולר בשנה. אגב, רצפת התשלום הזאת בוטלה לפני שנתיים בלבד, בצעד שביטא את מורת הרוח שחש הממשל הדמוקרטי בושינגטון מהרפורמה האנטי-דמוקרטית שהוביל הנשיא סעיד בתוניסיה.

בנוסף שימרו האמריקנים את היחסים עם הצבא התוניסאי לצורך המלחמה בטרור, תוך טיפוח הקשר עם בכירי הצבא ברמה האישית. במקביל פעלה ארה"ב לבצע השתלמויות ותוכניות לכוחות ביטחון הפנים במדינה, יחד עם מכירת אמצעי לחימה "רכים", במטרה לקדם הליכים דמוקרטיים בתוניסיה.

עם זאת, הדילמה האמריקנית נבעה בין היתר מהתמיכה העממית בתוניסיה בפעולותיו של הנשיא: כיצד תוכל להתנגד למהו שהעם עצמו שם רוצה? איך תקדם דמוקרטיזציה במדינה שבה העם עצמו הצביע להגביל את חירותו?

זו דילמה שמזכירה את מה שקרה במצרים אחרי הבחירות שבהן ניצחו האחים המוסלמים, ומוחמד מורסי עלה לשלטון. הפתרון שהאמריקנים ניסו לעשות, בניסיון גם למנוע את המשך הצעדים האנטי-דמוקרטיים בתוניסיה, היה לתמוך בתוכניות שלא יסייעו לנשיא ישירות לקדם את הרודנות שלו. אלא שכעת, עם התמשכות המגמה, האמריקנים צריכים להחליט שוב מה לעשות: האם יקצו את כספי הסיוע, כך שתוניסיה תהיה חשופה יותר לטרור ואולי גם תחבור לציר הרוסי-סיני-איראני? וכיצד ארה"ב תמשיך לתמוך בצבא דווקא בזמן שבו הוא הופך בתוניסיה לשחקן יותר פוליטי?

בינתיים נראה שהאמריקנים או לפחות מחלקת המדינה מעוניינים להמשיך לממן את הצבא. מכירת הטילים נגד טנקים נתפסת כאמצעי הגנתי, שלא יכול לפגוע באוכלוסייה המקומית או לשמש למעשי זוועה התקפיים. מכל מקום, האמריקנים בוודאי ינקטו משנה זהירות בכל הקשור ליחסים עם התוניסאים, אך לפי שעה לא צפויים להתנכר להם או לנתק אותם. עלייתו לשלטון של דונלד טראמפ בוודאי לא תשנה את המגמה הזאת, שכן נראה שזכויות הפרט בתוניסיה חשובות יותר דווקא למפלגה הדמוקרטית בארה"ב.

בה בעת, אפשר לציין שזו דוגמה טובה לריאל-פוליטיק שמפגינים גם הדמוקרטים ביחסי החוץ של ארה"ב. לא בכל מצב מבססים הפקידים בושינגטון את מדיניות החוץ שלהם על ערכים אידיאליים נאצלים, ולעיתים לא רחוקות כלל הם גם "מלכלכים את הידיים" עם רודנים בניסיון לקדם את האינטרסים האמריקניים בעולם.

כך למשל נוהגת וושינגטון מול מצרים. קהיר זוכה לדירוג נמוך מאוד של מצב הדמוקרטיה במדינה, וארגון "פרידום האוס" מסווג אותה כמדינה שנחשבת "לא חופשית". הממשלה המצרית רודפת את מבקריה, תוקפת וכולאת עיתונאים, וניסיונו המר של הנשיא עבד-אלפתאח א-סיסי

עם תהליכים דמוקרטיים שהובילו לעליית האחים המוסלמים בוודאי לא דוחפים אותו לרפורמה בתחום זה.

אף על פי כן, האמריקנים החליטו להתעלם מכל הפרות זכויות האדם ולתת "פטור" למצרים כדי שיקבלו את כל מלוא הסיוע הצבאי שארה"ב מעניקה להם. יש לכך מגוון שיקולים נוספים, כולל המחויבות האמריקנית לקהיר במסגרת הסכמי השלום, עידוד המעורבות המצרית בתיווך מול חמאס להפסקת אש ושחרור החטופים, וכן תפקידים חיוביים אחרים שקהיר לקחה על עצמה. אפילו חלקה של קהיר במאבק בטרור בסיני הוא מטרה חשובה לאמריקנים.

בה בעת, ניתן בהחלט להניח שארה"ב פשוט לא רוצה לתת למצרים "לזלוג" לכיוונים אחרים, ולהתחבר לגורמים כגון רוסיה וסין. הרי כבר כיום חלה התקרבות ביחסים של קהיר עם איראן וטורקיה, ובמקביל צפויה מצרים לפתח תלות גדולה ברוסים בתחום האנרגטי, לצד התקרבות המדינות בתחומים אחרים.

בשורה התחתונה, האמריקנים פועלים ² אולי אפילו בצדק גדול ² כדי למנוע מהמצרים ליפול לציר האיראני-רוסי-סיני. לשם כך הם מוכנים אפילו להעלים עין מזכויות אדם, דיכוי ורדיפה. זו דוגמה לכך שהאמריקנים אינם נדמים חסרי מושג בנעשה בעולם, כפי שלפעמים הם מתוארים. הם אומנם אידיאליסטים ומקדמים ערכים ליברליים ברחבי העולם, אך בהחלט יודעים גם לנהוג לפי מיטב הריאל-פוליטיק הוותיק הישן, כשהם רוצים בכך.

בה בעת, קשה להימנע מתחושת חמיצות לאור הדוגמה הזאת, כאשר אנו משווים זאת ליחס של הממשל היוצא לישראל. הרי היחס לא-סיסי, למרות הדיכוי במצרים, אינו דומה לביקורת שספגה ישראל על אף הפגזות בכלי נשק מדויקים, אחרי אינספור הכנות, אזהרות, ניסיונות למזער פגיעה באוכלוסייה ועוד, שלבסוף בכל זאת הביאו למרבה הצער לפגיעה בחפים מפשע. לכאורה, זהו אי שוויון ש"אינו הוגן", אם קיים דבר כזה ביחסים הבינלאומיים. מול ישראל, שהציפיות ממנה גבוהות יותר בכל הקשור לערכים ליברליים, האמריקנים נקטו יד קשה במיוחד, במה שעשוי להיתפס כצביעות של וושינגטון. הממשל החדש בארה"ב, שייכנס עוד שבועות ספורים, ייבחן גם ביחס שלו לישראל בסוגיות אלה, ונקווה שיפגין שיפוט נבון יותר ביחס למאמצי ישראל לשמור על האוכלוסייה האזרחית ובמקביל להילחם בטרור.

פורסם במקור ראשון, בתאריך 16.12.2024.

****הדעות המובעות בפרסומי מכון משגב הן על דעת המחברים בלבד.****